

Ζωναρόν και Βλάσταρην κ. ἄ. Ἡ ἐπίδρασις ἰδίᾳ τῶν πρώτων Πατέρων ἐπὶ τὸν Ῥουσάνον εἶνε μεγάλη, πολλαχοῦ μάλιστα εἶνε εὐδιάκριτος ἢ ἐξ αὐτῶν ἐξάρτησις αὐτοῦ. Γενικῶς ὁμως χαρακτηρίζεται ἐπὶ ἀνεξαρτησίᾳ γνώμης και ἱκανῇ πρωτοτυπίᾳ ¹⁾. Ἀξιοπαρατήρητον ἐπίσης εἶνε ὅτι ὁ Ῥουσάνος φροντίζει πάντοτε νὰ προσαρμόζη τὰ γραφόμενα πρὸς τὰς ἀνάγκας και τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐποχῆς του και τῶν πρὸς οὓς ἀπηυθύνετο· οὕτως ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς Δογματικῆς του ὁητῶς τονίζει, ὅτι ἐπιχειρεῖ νὰ γράψῃ «σύνταγμα κοινωφελές και ἐν βραχεῖσι ῥήμασι πολλὰ συμπεριλαμβάνον τὰ εἰς εὐσέβειαν συντείνοντα». Ἐντεῦθεν τὰ συγγράμματα αὐτοῦ κατὰ τὸ πλεῖστον, ἀκόμη και τὰ θεωρητικώτερα, φέρουσι ἅμα πρακτικόν τινα και οὕτως εἶπεῖν λαϊκὸν χαρακτήρα, χάριν τῶν πολλῶν κυρίως γραφέντα, οὓς ζητεῖ νὰ στηρίξῃ ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει.

Εἶτα δὲ ἀνεδείχθη ὁ Ῥουσάνος και ἀντιαιρετικὸς και πολεμικὸς συγγραφεὺς ἐπίσημος. Ἐν τε τοῖς εἰδικοῖς και τοῖς ἄλλοις συγγράμμασιν αὐτοῦ πολεμεῖ πάσας σχεδὸν τὰς ἀρχαιοτέρας και νεωτέρας αἱρέσεις. Ἡ μεγαλύτερα δὲ ἐπιτυχία αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ τομέως τούτου και ὑπηρεσία ἅμα πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν εἶνε ἀδιαμφισβητήτως ἡ καταπολέμησις τῆς αἱρέσεως τοῦ Καριάνου και τῆς ἑτεροδιδασκαλίας τοῦ μοναχοῦ Ματθαίου, περὶ ὧν ἐγένετο ἤδη ὁ προσήκων λόγος. Ἀξιόλογοι ὡσαύτως εἶνε αἱ εἰδικαὶ ἀντιρρητικαὶ συγγραφαὶ αὐτοῦ κατὰ τῶν Σαρακηνῶν, τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Ἰακωβιτῶν (Μονοθελητῶν), τῶν Λατίνων και τοῦ Λουθηροῦ. Τὰς τελευταίας ταύτας ἐξετάζοντες ἀπὸ συμβολικῆς ἐπόψεως παρατηροῦμεν ὅτι μεταξὺ μὲν τῆς Ἀνατολικῆς και Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐξαίρει ὁ Ῥουσάνος ὡς δογματικὰς διαφορὰς :

α) τὴν περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος και τῆς προσθήκης τοῦ Filioque εἰς τὸ ἅγιον Σύμβολον· περὶ τούτου ἀσχολεῖται ἐκτενῶς ἐν τῷ πρώτῳ δογματικῷ λόγῳ, τῷ πρὸς τοὺς Δατίνους ἀρμόσειε κλπ. και τῇ ἀπολογίᾳ διαλεκτικῇ πρὸς Δατίνους, β) τὴν περὶ ἀζύμων και ^{εὐχέλων} γ) τὴν περὶ ἀφέσεων, καθαρτηρίου πυρὸς και θησαυροῦ τῶν Ἁγίων, ἀλλὰ συγκεκριμένως και ὀλίγως ἀορίστως. Εἰς ταῦτα προσθετέα και ὅσα γράφει περὶ τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς γεννήσεως τῆς Θεοτόκου ἐν τῇ ἐρωταποκρίσει περὶ **συλλήψεώς τε και γεννήσεως τῆς τοῦ Κυρίου και τῆς μητρὸς αὐτοῦ**, και κατὰ τῆς ἐνωτικῆς συνόδου τῆς Φλωρεντίας και τοῦ σχίσματος ἐν γένει ἐν τῇ **ἀπολογίᾳ διαλεκτικῇ πρὸς Δατίνους**. Περὶ τοῦ πρωτείου τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης

¹⁾ Πρὸβλ. και Ph. Meyer, Die theologische Literatur der griechischen Kirche etc σ. 39.

δὲν ἡσχολήθη εἰδικῶς, ἀφίνει ὁμοίως ἐνιαχοῦ νὰ ὑπονοῆται καὶ ἡ διαφορὰ αὕτη. Αἱ δὲ μεταξὺ τῆς Ὁρθοδόξου καὶ τῶν Προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν διαφοραὶ δὲν εἶχον εἰσέτι καταστῆ φανεραὶ καὶ δὴ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, δεδομένου ὅτι ὁ Ῥουσάνος ἤκμασεν ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς Διαμαρτυρήσεως, ὅτε δὲν ἐγένετο λόγος περὶ ἰδίας διδασκαλίας αὐτῆς καὶ συμπήξεως ἰδίας Ἐκκλησίας, τῶν Μεταρρυθμιστῶν ἐν ἀρχῇ ἀγωνιζομένων μᾶλλον ὑπὲρ τῆς ὀρθοδόξου μεταρρυθμίσεως τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Τὸ μόνον ὅπερ ἠδυνήθη ὁ Ῥουσάνος νὰ πληροφορηθῆ περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Λουθήρου, ἦτο ἡ ἀπόρριψις τῶν νηστειῶν, τῆς τιμῆς τῶν Ἁγίων καὶ τῶν ἱερῶν ἀποδημιῶν, ὑπὲρ ὧν καὶ ἔσπευσεν εὐθύς νὰ γράψῃ τὰς εἰρημένους δύο πραγματείας αὐτοῦ. Γενικῶς δέον νὰ παρατηρηθῆ ὅτι ἡ πολεμικὴ τοῦ Ῥουσάνου δὲν προσλαμβάνει ὅξυν ἢ προσωπικὸν χαρακτῆρα, οὐδ' ἀναιροῦντα· εὐθέως αἱ ἀντίθετοι δοξασίαι, ἀλλ' ἐμμέσως διὰ τῆς ἐκθέσεως καὶ δικαιώσεως τῶν ὀρθοδόξων δογμάτων, σημειουμένων μόνον ἐν τῇ ὥρᾳ τῶν ὀνομάτων τῶν αἱρέσεων, ὡς ἰδίᾳ ἐν τοῖς δογματικοῖς λόγοις παρατηρεῖται.

Σπουδαιότητι ἐπίσης εἶνε καὶ ἡ ὑπόλοιπος συγγραφικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ δρασίς τοῦ Ῥουσάνου, ἣν περιορίσθημεν ἀπλῶς νὰ σκιαγραφῆσωμεν, ἅτε γνωστὴν κατὰ τὸ πλεῖστον οὔσαν. Ἐνταῦθα συμπληρωματικῶς προσθέτομεν, ὅτι διὰ τῶν ἠθικοπρακτικῶν καὶ τῶν ἄλλων συγγραφῶν του ἀγωνίζεται νὰ προλάβῃ πᾶσαν ἐκ τῆς παραδόσεως ἐκτροπὴν, διδάσκων, παραινῶν καὶ καθοδηγῶν πρὸς τὸ ὀρθὸν ἢ καταπολεμῶν, καυτηριάζων καὶ ζητῶν τὴν διόρθωσιν τῶν κακῶς κειμένων. Ὑπῆρξε θαυμαστῆς τοῦ μοναχικοῦ βίου, ὃν ἐθεώρει καὶ αὐτῆς τῆς ἱερωσύνης ἀνώτερον, τὴν δὲ παρθενίαν ἐτίμα καθ' ὑπερβολήν, καλῶν «ἀξιάγιαστον» καὶ «μέγα χρῆμα» καὶ «ἀγγελοπρεπῆ» καὶ «θειεῖδῆ». Καταδικάζει τὸ σύστημα τῶν ἰδιορρυθμῶν μονῶν, ὑπεραμυνόμενος τοῦ κοινοβιακοῦ, ἀπαιτεῖ δὲ παρὰ τῶν μοναχῶν αὐτηράν καὶ πιστὴν τήρησιν τῶν δοθεισῶν μοναχικῶν ὑποσχέσεων, κατακρίνων τὸ ἔχειν αὐτοὺς περιουσίαν καὶ χρήματα, τὸ πολυτελῶς ἐνδύεσθαι καὶ ζῆν, ὡς καὶ τὰς ἐν ταῖς μοναῖς ἀταξίας καὶ πᾶν τρωτὸν καὶ σκανδαλίζον. Ἀπαιτεῖ δὲ παρὰ τῶν μοναχῶν ν' ἀσχολῶνται καὶ περὶ τὰ γράμματα, τονίζων ὅτι «διὰ τὸ μὴ τιμᾶσθαι τοὺς γραφεῖς ἐξέλιπεν ἡ ἱερὰ Γραφή». Περαιτέρω ἐξεγείρεται καὶ καυτηριάζει πᾶσαν ἀτασθαλίαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐλέγχων δριμύτατα, ἰδίως διὰ τῶν ἐπιστολῶν του, καὶ ἐπισκόπους καὶ ἱερεῖς καὶ τοὺς πάντας. Καταδικάζει ἀπολύτως τὴν ἐπιχρήμασι χειροτονίαν, παρατηρῶν εἰς τὰ «Κεφάλαια πρὸς τινὰς διὰ ταῦτα ἀμφιβάλλοντας», «διὰ τὸ ἀγοράζειν τὴν ἱερωσύνην τοὺς ἀνα-

ξίους, οἱ ἄξιοι ταύτης παρορῶνται, ὅθεν καὶ ἅπασα κακία χωρεῖ» καὶ θεωρῶν, μετὰ τῶν ἁγίων Πατέρων, τὴν σιμωνίαν καὶ αὐτῆς τῆς κατὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος βλασφημίας ἀνωτέραν. Ἐξανίσταται κατὰ τῆς παχυλῆς ἀμαθείας τοῦ τότε Κλήρου, περὶ ἧς γράφει. «Δεῖ δὲ ἰδίως καὶ περὶ τῶν ἀφ' ἑαυτῶν πάντα γινώσκων οἰομένων ἱερέων εἰπεῖν. Οὗτοι καθάπαξ παλαιὰν τε καὶ νέαν Γραφὴν εἰσὶν ἠρνημένοι, καὶ οὐ μόνον ταύτας, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν γνῶσιν λογικὴν—Ἰλαθὶ Κύριε—οὔτε θυσίαν ἐπιστάμενοι προσενεγκεῖν, οὔτε μυστήριόν τι ἕτερον τελειῶσαι. . . Καὶ πῶς γὰρ οἱ μῆτε γράφειν εἰδότες, μῆτε ἀναγινώσκειν, μῆτε βιβλία κεκτημένοι, τινὰ δὲ διεφθαρμένα καὶ σωματίοις καὶ γράμμασι καὶ ἐννοία ὅθενδή ποτε ἔρακιζόμενοι ;»¹⁾ Παρὰ ταῦτα ὀρθῶς φρονεῖ, «ὅτι ἐνεργεῖ ἡ ἱερωσύνη καὶ ἐν τοῖς ἀναξίοις διὰ τὴν πίστιν τῶν χριστιανῶν». Μεθ' ἱερᾶς ἀγανακτήσεως ἐξεγείρεται καὶ πολεμεῖ τὰς συχνὰς τότε καὶ σήμερον ἀτυχῶς οὐχὶ σπανίως λαμβανούσας χώραν ἀσχημίας κατὰ τὰς πανηγύρεις μονῶν καὶ ναῶν²⁾, ὁμοίως δὲ καὶ τὰς λαϊκῆς προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίας. Καθόλου εἰπεῖν, ὁ Ῥουσάνος ἠγωνίσθη εἰπεῖν τις καὶ ἄλλος ἐκ τῶν συγχρόνων του πρὸς διατήρησιν ἀνοθεύτου καὶ ἀπαρραχαράκτου τῆς παραδόσεως ἐν τε τῷ δόγματι καὶ τῇ ἐκκλησιαστικῇ πράξει, τῷ μοναχικῷ βίῳ καὶ ἐν πᾶσι, καταπολεμήσας πάντα νεωτερισμὸν ἢ παρέκκλισιν ἐξ αὐτῆς, ὡς καὶ πᾶσαν ἐκ τῶν ἔξωθεν προπαγανδιστικὴν ἀπόπειραν, οὕτω δ' ἀποβαίνει ὁ ἀντιπροσωπευτικώτερος θεολόγος τοῦ σκοτεινοῦ πρώτου μετὰ

¹⁾ Πρὸς τοὺς ἐλληνίζοντας κλπ., ἐν «Δελτίῳ τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολογ. Ἐταιρείας» τ. I σ. 109.

²⁾ Παραθέτομεν τὴν σχετικὴν περιγραφὴν ὡς λίαν χαρακτηριστικὴν. «Πολλὰ μὲν οὖν εἰσι τὰ θεοστυγῆ ἀνομήματά τε καὶ ἀσεβήματα καὶ μᾶλλον τὰ ἐν ταῖς πανηγύρεσι τελούμενα. Οὐδὲν γὰρ τὰ ἐκεῖσε τῶν τῶν Ἑλλήνων ἢ τῶν Ἰουδαίων διενηνόχασιν, εἰ μὴ τι ἐν τούτῳ μόνον, ὅτι ἐκεῖνοι μὲν μακρὰν πρὸς τοῦ βωμοῦ τὴν κόπρον τῶν θυομένων ἔρριπτον, οὗτοι δὲ κύκλῳ τοῦ ναοῦ θύουσί τε καὶ ἐκδέρουσι, κάκκοπρίζουσι καὶ ὀπτοῦσι, καὶ πλήρη μὲν τὰ ἐντός τε καὶ τὰ ἐκτός τε δυσωδίας καὶ κνίσσης, καὶ σπήλαιον οἴμοι! ληστῶν ὁ ναὸς γίνεται, οὐκ ἀνάγκης ἐπειγούσης, ὡς ποτε ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων ἢ ἄλλου τινὸς βιάζοντος· ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ἀδύτοις κρέα, πανταχοῦ δὲ εὐωχίαι καὶ ὁστᾶ ἐρριμμένα καὶ εὐναὶ ἀναίσχυντοι, λαλκίαι τε καὶ θόρυβοι, οὐχ ὡς ἐν ἱερῷ ἐσιώτων, ἀλλ' ἐν μακέλλῳ ἢ καπηλείῳ ἢ ἀγορᾷ, πλεονεξίας δὲ μᾶλλον ἢ εὐσεβείας τρόπῳ, καὶ ἀφιερῶματα ἐκ τῶν ἱερῶν Ἰουδαϊκῶς καὶ εὐχαὶ ἐν τούτοις ἀνοίκεσσι τε καὶ ἀπαράδεκτοι. Πέριξ δὲ κύμβαλά τε καὶ σύριγγες καὶ χοροὶ, ἐν οἷς δαίμονες καὶ αὐθις τιμῶνται καὶ ἄνθρωποι ὑμνοῦνται καὶ οἱ ὑμνοῦντες ἄξιον μισθὸν τὴν ἀπώλειαν κομιζόμενοι. Θεὸς δὲ ὑτιμάζεται καὶ οἱ τούτῳ εὐαρεστήσαντες ὑβρίζονται.» («Δελτίον» κλπ. σ. 106).

τὴν ἄλωσιν αἰῶνος καὶ ὡς τις γέφυρα συνδέει τὴν πρὸ τῆς ἀλώσεως ἐποχὴν πρὸς τὴν κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα σημειωθείσαν ἀναβίωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς παιδείας καὶ θεολογικῆς ζωῆς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ.

Πρὸς τούτοις, ὁ Ῥουσάνος κέκτηται οὐ μικρὰν σημασίαν καὶ ὡς διδάσκαλος τοῦ δουλεύοντος Γένους, μετὰ μεγάλης φιλοπατρίας καὶ καρποφορίας διδάξας πολλαχοῦ τὸν Ἕλληνα λόγον καὶ ἐργασθεὶς πρὸς διαφώτισιν καὶ πνευματικὴν ἀνύψωσιν αὐτοῦ καὶ ἀπόκρουσιν τῶν ἐπαπειλουσῶν τὸ Ἔθνος καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐξωτερικῶν προπαγανδῶν καὶ κινδύνων, περιπλέον δὲ καὶ ὡς εὐραθεν συγγραφεὺς, καταλιπὼν ἱκανὰ πονήματα ὑψίστης ἱστορικῆς, γλωσσολογικῆς καὶ λαογραφικῆς σπουδαιότητος, κατὰ τὴν ἀμόρφων τῶν εἰδικῶν κρίσιν. Οὕτως, ἵνα παραλίπωμεν τοὺς λοιπούς, ὁ Κ. Σάθας γράφει : «Εἰς τὸν Ῥουσάνον ἀνήκει ἡ πρωτοβουλία τῆς συγκριτικῆς διερευνήσεως τῶν κατὰ τόπους ἰδιωμάτων τῆς καθομιλουμένης γλώσσης, ὑπὸ τοῦ Κοραῆ ἐπ' ἐσχάτων διὰ μακρῶν ἀναπτυχθείσης» ¹⁾. Καὶ ὁ Χ. Φιλητᾶς : «Ὁ Παχώμιος δὲν εἶναι ἀμφιβολία ὅτι κατὰ σύγκρισιν ἔχει τὸν πρῶτον τόπον μεταξὺ τῶν λογίων Ἑλλήνων, ὅσοι κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τῆς δεκάτης ἑκτης ἑκατονταετηρίδος ἐξεπαιδεύθησαν ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ ἔζων ἐντὸς αὐτῆς. . . καὶ θέλεις γνωρίσει αὐτὸν ἀκόμη καὶ πεπαιδευμένον εἰς φιλολογικά, θεολογικά καὶ γραμματικά ἐξετάσεις, πλέον παρ' ὅ,τι ἀπῆται ἡ κατάστασις τῶν χρόνων ἐκείνων» ²⁾. Ὁ δὲ Σ. Λάμπρος παρατηρεῖ. «Ἀπ' ἐναντίας τὰς πρώτας ῥίζας τῶν ἱστορικῶν μελετῶν εὐρίσκομεν ἐν Ζακύνθῳ καὶ τὸ πρῶτον ὄνομα, οὐ πρέπει νὰ γείνη ἐνταῦθα μνεῖα εἶνε τὸ τοῦ Ζακυνθίου μοναχοῦ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος Παχωμίου Ῥουσάνου. Καὶ δὲν εἶνε μὲν ὁ Ῥουσάνος αὐτόχρομα ἱστορικὸς ὑπὸ τὴν στενοτέραν ἔννοιαν τῆς λέξεως, ἂν δηλ. ἱστορικὸν θεωρήσωμεν μόνον τὸν ἀναγράφοντα τακτὰ γεγονότα διαδραματισθέντα διὰ τῶν αἰώνων. Ἄλλ' ἂν ἐκλάβωμεν τὴν ἱστορίαν, οἷα εἶνε πράγματι τὴν σήμερον, ὡς εἰκόνα τοῦ συνόλου βίου ἑνὸς ἔθνους καὶ κατοπερισμὸν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ἄρα συμπεριλάβωμεν εἰς τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν καὶ τὴν λαογραφίαν, εἴπερ τις καὶ ἄλλος δικαιοῦται νὰ μνημονευθῇ ἐν τῇ ἀναδρομικῇ ταύτῃ περιλήψει ὁ Ζακύνθιος μοναχός. Πράγματι ὁ Ῥουσάνος εἶναι ἐξαίρετος λαογράφος, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὁ τρίτος μετὰ μακρὸν διάλειμμα ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Εὔσταθίου Θεσσαλονίκης καὶ

¹⁾ Νεοελληνικὴ Φιλολογία σ. 150.

²⁾ μ. ἔρ. σ. 27.

ἔπειτα τοῦ Ἰωσήφ Βρουεννίου ἐμφανιζόμενος. Ἀναδεικνύεται δὲ τοιοῦτος μάλιστα ἐν τοῖς δύο αὐτοῦ λόγοις τοῖς ἐπιγραφομένοις «Πρὸς τοὺς ἑλληνίζοντας καὶ τοὺς τὰ θεῖα Μυστήρια βεβηλοῦντας» καὶ «Περὶ τῆς ἐκ τῶν Γραφῶν ὠφελείας». Ἡ ὑπὸ τοῦ Ρουσάνου δοθεῖσα ὠθησις ἐπὶ μακρὸν δὲν ἐκαρποφόρησεν ἐν Ἑπτανήσῳ. . .»¹⁾ Κρίνων δὲ τὴν πρὸς τοὺς ἐν Βενετία χαλκογραφεῖς ἐπιστολὴν ἀποφαίνεται. «Ὁ Π. Ρουσάνος διὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἀναδεικνύεται τῶν πρώτων κριτικῶν, ἀχθεῖς διὰ τῆς ἀντιβολῆς τῶν κειμένων εἰς τὴν εὐρεσιν τῶν ὀρθῶν γραφῶν. Οὗτος δὲ παρατήρησε τὰ ἐκ συγχύσεως τοῦ νοῦν καὶ νοοῦν προερχόμενα λάθη αἰῶνας ὅλους ποῖν ἢ ἐπιφανεῖς φιλόλογοι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, προσέχοντες εἰς τὰς τοιαύτας συγχύσεις, προβῶσιν εἰς ἀρίστας διορθώσεις». ²⁾ Τέλος ὁ Ph. Meyer χαρακτηρίζει αὐτὸν ὡς τὸν πολυμαθέστερον Ἕλληνα Θεολόγον τῆς ΙΣΤ' ἑκατονταετηρίδος, ἅτε κατέχοντα σπουδαίαν κλασικὴν μόρφωσιν καὶ ἀρίστην γνῶσιν τῶν ἑλληνικῶν διαλέκτων, τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν ἱερῶν Πατέρων. ³⁾

Ἐναντι τῆς μέγα ἔδαφος κατακτησάσης τότε δημοτικῆς γλώσσης ὁ Ρουσάνος ἔλαβεν ἐχθρικὴν στάσιν, γράψας κατ' αὐτῆς ἐν τῇ ἐρωταποκρίσει «Πῶς δεῖ ἀπαντᾶν τοῖς λέγουσιν οὐδὲν συντελεῖν πρὸς κατάληψιν τῆς θείας Γραφῆς τὴν ἔντεχνον λέξιν τε καὶ σύνθεσιν», ἐν τῷ «Περὶ τῆς ἐκ τῶν Γραφῶν ὠφελείας», τῇ «πρὸς τοὺς ἐν Βενετία χαλκογραφεῖς» ἐπιστολῇ καὶ ἐν τοῖς ἀντικαρτανικοῖς. Ἐν τῷ πρώτῳ γράφει : «Τρλμῶσι τινὲς μεταρρυθμίζουσιν ἐξ ἰδίας ὑπερηφανίας καὶ μᾶλλον βλακότητος (τὴν ἁγίαν Γραφήν), δοκοῦντες ἐν τούτῳ σοφώτεροι εἶναι τῶν προεκδεδωκότων αὐτήν, μὴ εἰδότες οἱ ἄθλιοι εἰς οἶον βόθυνον ἑαυτοὺς ἐπιρρίπτουσιν. Καὶ γὰρ εἰ τὸν κακῶς καὶ διεστραμμένως τὸν νοῦν τῆς Γραφῆς ἐκλαμβάνοντα ἀφορισμῶ καὶ ἀναθέματι οἱ θεῖοι Πατέρες καθυποβάλλουσι, ποίας δίκης ἄρα ἀξιωθήσεται ὁ τὴν Γραφήν μεταποιῶν καὶ μᾶλλον ἀφανίζων διὰ τῆς καινῆς καὶ ἀλλοκότου ἐννοίας καὶ τροπολογίας καὶ τοσούτων αἰτίος βλάβης καὶ ἀπωλείας γενόμενος ; Καὶ εἰ ὁ ἓνα τῶν πολλῶν, σκανδαλίζων ἀξίος ποντισμοῦ, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀψευδῆ ῥῆσιν, ὁ μυρίους καὶ οὐ τοὺς τυχόντας ποῦ θήσεται ;» Φαίνεται λοιπὸν πιθανώτατον, ὅτι διετέθη οὗτος δυσμενῶς κατὰ τῆς δημοτικῆς ἐκ ὑρησκευτικῶν μᾶλλον λόγων, τ. ἔ. ἐκ φόβου νοθείας τῶν ἁγίων Γραφῶν καὶ κινδύνου τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἄλλως τε

¹⁾ Νέος Ἑλληνομνήμων τ. XII (1915) σ. 320 ἔ.

²⁾ Αὐτόθι II (1905) 319.

³⁾ Ἐνθ. ἀν. σ. 39.

εἶνε γνωστόν, ὅτι πάντοτε ἐκ θρησκευτικῶν μόνον ἐλατηρίων κινούμενος ἐνήργει ἐν πᾶσιν ὁ Ῥουσάνος. Κατὰ ταῦτα, εἰς τὸ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἀνακύψαν γλωσσικὸν ζήτημα κακῶς ἀνέμειξάν τινες καὶ τὸν Ῥουσάνον ἔνεκα τῆς πολεμικῆς ἰδίᾳ αὐτοῦ κατὰ τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος, ἐν ᾧ ἔγραψεν ὁ Καρτάνος. Ἐφθασαν μάλιστα οὗτοι μέγχι τοῦ ἰσχυρισμοῦ, ὅτι δῆθεν οὗτος κατεπόλεμησε τὸν Καρτάνον οὐχὶ τόσον διὰ τὰς αἰρετικὰς πλάνας, ὅσον διὰ τὰς γλωσσικὰς ιδέας αὐτοῦ. Ἡ κρίσις ὅμως αὕτη εἶναι τοῦλάχιστον ἀδίκος. Ὅτι ὁ Ῥουσάνος κατεπόλεμησε τὸν Καρτάνον κυρίως καὶ ἀποκλειστικῶς διὰ τὴν ἐπικίνδυνον αἵρεσίν του, εἶνε ἐκτὸς πάσης συζητήσεως. Ἀρκεῖ μόνον ν' ἀναλογισθῆ τις, ὅτι οὗτος συνειδῶς ἑαυτὸν ἐν τοῖς χαλεποῖς ἐκείνοις χρόνοις ὡς φρουρόν, οὕτως εἶπεν, τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας καὶ παραδόσεως. Ἐξεγείρετο κατὰ πάσης ἀποπείρας νοθείας καὶ παραχαράξεως τούτων, διεξαγαγὼν πολυμέτερον ἀγῶνα κατὰ πασῶν σχεδὸν τῶν ἀρχαιοτέρων αἱρέσεων, προσέτι δὲ κατὰ τοῦ Λουθηρου, τῶν Λατίνων, τοῦ μοναχοῦ Ματθαίου καὶ κατὰ νεωτεριζόντων ὁρθοδόξων ἔτι. Εὐεξήγητοι λοιπὸν καὶ αὐτόδηλοι καὶ οἱ κατὰ τῆς συγχρόνου αὐτῶ καὶ λίαν ἐπικίνδυνου αἱρέσεως τῶν Καρτανιτῶν ἀγῶνές του. Τὸ ἐκ τῆς βαρβάρου τοῦ Καρτάνου ἄλλως γλώσσης ἐπιχείρημα χρησιμοποιεῖ οὗτος ὅλως δευτερευόντως καὶ ἐπικουρικῶς.

Ἐπειτα δὲ ὅπου κατάφερεται κατ' αὐτῆς καὶ γενικῶς κατὰ τοῦ ὀμιλουμένου τότε γνωστοῦ ἐκείνου φραγκορωμαϊκοῦ ιδιώματος, πράττει τοῦτο ἐπειδὴ εὐρίσκετο πρὸ ὀργανωμένης πολυσχιδοῦς καὶ πολυπλόκου προπαγανδιστικῆς κινήσεως, ἀποσκοπούσης τὴν μετάφρασιν τοῦ Εὐαγγελίου, τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τὴν διαφθορὰν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν Ἑλλήνων, τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ὡς γνωστόν, πάντοτε ἐπιδιωξάσης τοῦτο διὰ τῶν φραγκολεβαντίνων ἱεραποστόλων τῆς καὶ τῶν Ἑνετῶν, ἰδίως ἐν ταῖς νήσοις, πρὸς σκοτίους ἐκκλησιαστικοὺς καὶ πολιτικοὺς σκοπούς¹⁾. Μολονότι δ' ἀνεγνωρίσαμεν κατ' ἀρχὴν ὅτι ὁ Καρτάνος ἐνήργει πιθανῶς ἐξ ἀγαθοῦ συνειδότος²⁾, οὐχ ἦτιον δὲν εἶνε καὶ τελείως ἀπόβλητος ἡ γνώμη, ὅτι οὗτος ἐχρησίμευσεν ἀσυνείδητον ἴσως καὶ ἀκούσιον ὄργανον πρὸς παρομοίους προπαγανδιστικοὺς σκοπούς. Ὡς ἤδη ὁ Σάθας ὑπόπτευσεν³⁾, ὁ πραγματικὸς συγγραφεὺς τοῦ «Ἀνθούς», ἢ τοῦλάχιστον συνερ-

1) Πρὸς βλ. καὶ Κ. Σάθας, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη τ. VI Παρίσιος 1877 μβ'—

2) Ἄνωτ. σ. 43.

3) Ἐνθ' ἀν. μγ—μδ.

γάτης καὶ σύμβουλος κατὰ τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ, ὑπῆρξεν ὁ λατινόφρων Νικόλαος Σοφριανός, ὃπισθεν τοῦ ὁποίου κρύπτεται καὶ δοῦν, ἐπὶ τῷ τέλει ὑποδουλώσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Ῥώμην, ἡ Λατινικὴ προπαγάνδα, γνωστοῦ ὄντος ὅτι, ὁ ἄλλως ἐξέχων μεταξὺ τῶν θύραθεν συγγραφέων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Κερκυραῖος οὗτος, κατεῖχεν διακεκριμένην θέσιν παρὰ τοῖς ἰθύνουσιν ἐκκλησιαστικοῖς καὶ πολιτικοῖς κύκλοις ἐν τῇ Δύσει, συνδεόμενος μετὰ Παπῶν καὶ Καρδιναλίων καὶ ἡγεμόνων, εἰς οὓς προσεφώνησε καὶ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ. Ἡ περὶ Λατινικῆς προπαγάνδας γνώμη αὕτη ἐνισχύεται, τὸ μὲν ἐκ τοῦ ὅτι ὁ πολέμιος αὐτῆς Ῥουσάνος ἐσυκοφαντήθη, πιθανῶς διὰ τὴν πολεμικὴν του ταύτην, ὡς «νήπιος τὰ θεολογικά» ὑπὸ τῶν Λατινοφρόνων Ἀλλατίου καὶ Απαδουζζί, τὸ δὲ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Καρτάνος ἐν τῷ «Ἄνθει» δὲν διεξάγει φανερῶς τὴν συνήθη κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πολεμικὴν κατὰ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, περιορισθεὶς μόνον ν' ἀποκρούσῃ συγκεκριμένως πῶς τὰς περὶ Ἁγίας Τριάδος, καθαρτηρίου πυρός καὶ ἄζύμων διδασκαλίας αὐτῆς, ἐν ᾧ ἀντιθέτως ἐν τισὶν ἀποκλίνει πρὸς αὐτήν¹⁾. Ἄλλως τε εἶνε γνωστὸν ὅτι εἰς ὁμοίους ἀκριβῶς προπαγανδιστικῶς λόγους, ἀλλ' ἐκ μέρους τῶν Διαμαρτυρομένων τὴν φορὰν ταύτην, ὀφείλετο καὶ ἡ κατὰ τὴν ἐπομένην ΙΖ' ἑκατονταετηρίδα μετάφρασις τῶν ἁγίων Γραφῶν ὑπὸ Μαξίμου τοῦ Καλλιπολίτου²⁾. Κατὰ ταῦτα ὁ Ῥουσάνος δὲν ἐπραξέ τι πλεόν, ἅφ' ὅτι ἐπραξε καὶ πάλαι καὶ νῦν ἡ Ἐκκλησία καταδικάσασα τὴν μετάφρασιν τῶν ἁγίων Γραφῶν ἐκ φόβου διαφθορᾶς τοῦ ἱεροῦ κειμένου καὶ ἀποξενώσεως αὐτῆς ἀπὸ τῆς κατοχῆς τῶν πνευματικῶν θησαυρῶν τῆς πατερικῆς Θεολογίας, ἐξ ἧς ἤντησε διὰ μέσου τῶν αἰώνων καὶ ἀντλεῖ ἀκόμη μέχρι σήμερον τὴν δύναμιν τῆς περαιτέρω ἐξελίξεως αὐτῆς ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία καὶ Θεολογία.

Ἐπολείπεται τέλος ν' ἀσχοληθῶμεν καὶ περὶ μιᾶς συκοφαντίας κατὰ τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως. Τῷ ὄντι μετὰ τὰ ἐπὶ τῇ βάσει ἐνδελεχοῦς καὶ ἀμερολήπτου ἐρεῦνης τῶν κατὰ τὸν Ῥουσάνον ἐν τοῖς προηγου-

¹⁾ Ἐπιθι καὶ ἄνωτ. σ. 46.

²⁾ Κ. Σάθα, Νεοελλην. Φιλολογία σ.309 ἔ. — E. Legrand, *Bibl. Hellénique* XVII siècle, t. I 388. — Ὑπόμνημα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, ἐν «Ἱερῷ Συνδέσμῳ» ἔτος 1901 ἀρ.21. Πρβλ. αὐτόθι καὶ ἀρ. 22 καὶ 21 τὴν θέσιν τοῦ ὅλου ζητήματος τῆς μεταφράσεως τοῦ Εὐαγγελίου κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς ἡμῶν. — Χρ. Παπαδοπούλου, Ἱστορικαὶ μελέται, Ἱεροσόλυμα 1906 σ. 287 κ. ἔ.

μένοις εἰρημένα, ὡς καὶ πάντων γενικῶς τῶν περὶ αὐτοῦ ἀσχοληθέντων εἰδικῶν, οἷονεὶ ὡς ἀπὸ συμφώνου, λίαν εὐμενεῖς κρίσεις, ἀποτελεῖ ἀνεξήγητόν τινα παραφωνίαν καὶ αὐτόχρομα συκοφαντίαν ἢ καὶ ὑπὸ τοῦ Amaduzzi ἐπαναληφθεῖσα¹⁾ ἀκόλουθος περὶ Ῥουσάνου κρίσις τοῦ Ἄλλατιου. «Μετὰ τοῦτον (δηλ. τὸν Μανουὴλ Πελοποννήσιον) ἔζησε Παχώμιος τις μοναχός, ὅστις πασῶν τῶν πραγματειῶν, ὅσας ἠδυνήθη νὰ λάβῃ, τόσον ὑπὲρ Λατίνων κατὰ Γραικῶν, ὅσον ὑπὲρ Γραικῶν κατὰ Λατίνων, προσθήκας τινὰς ἐν περιθωρίῳ προσράψας, μετέβαλεν ἅπαντα ἐπὶ τὸ χεῖρον, ὑποστηρίζων ἀείποτε τὸ Γραικικὸν δόγμα. Καθ' ἕκαστον δέ, ὅσα διέστρεψεν αὐτός, οὔτε πρόχειρα ἔχω, οὔτε βουλόμενος δύναμαι νὰ ἐξασριθμήσω. Πολλὰ ὅμως προσέθηκεν εἰς τὰς πραγματείας Συμεῶνος τοῦ Θεσσαλονίκης καὶ Ματθαίου μοναχοῦ κατὰ Λατίνων, εἰς τὴν Εὐδυμίου Πανοπλίαν καὶ εἰς ἄλλας. Ἐγραφε τῷ 1534. Εἶναι δὲ νήπιος τὰ θεολογικὰ καὶ παντάπασιν ἀγλωσσος»²⁾. Ὁ βαρὺς οὗτος χαρακτηρισμὸς τοῦ Ἄλλατιου τοῦλάχιστον ὡς ἄδικος καὶ θρησκευτικῆς μισαλλοδοξίας καὶ φανατισμοῦ ἀπόρροια δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ. Διότι οὐδὲν ἐξ ὧν κατηγορεῖ τὸν Ῥουσάνου ἢ μέχρι τοῦδε ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἐπεβεβαίωσεν τὰ δὲ δογματικοπολεμικὰ ἔργα καὶ ἢ ἐν γένει πολυσχιδῆς συγγραφικὴ παραγωγή αὐτοῦ πᾶν τοῦναντίον ἢ «Puer in rebus Theologicis» αὐτὸν ἀποδεικνύουσιν. Ὅτι δὲ ἦτο ἀγλωσσος καὶ δὲν ἐσπούδασεν εἰς τὰ φημιζόμενα τότε ἰταλικά Πανεπιστήμια ἢ ἀλλαχοῦ που ἐν τῷ ἐξωτερικῷ, τοῦτο οὐ μόνον δὲν δύναται τὸ παράπαν νὰ μειώσῃ τὴν ἀξίαν τοῦ Ῥουσάνου, ἀλλ' ἀντιθέτως ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐξαίρει ταύτην καὶ ἐγείρει τὸν θαυμασμὸν ἡμῶν ἐπὶ τὸν ἀφανῆ μὲν, ἀλλ' ὄξυνούστατον καὶ φιλοπονώτατον τοῦτον μοναχὸν ὅστις, δέον ν' ἀντιπαρατηρηθῇ, ἀκριβῶς ἄνευ εἰδικῶν εὐρυτέρων σπουδῶν ἀνὰ τὰ ὀνομαστά ξένα Πανεπιστήμια τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ἄνευ γνώσεως τῆς ἑτεροδόξου Θεολογίας καὶ ξένων γλωσσῶν³⁾ κατώρθωσε δι' ἰδίας λιπαρᾶς μελέτης τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν σοφῶν συγγραμμάτων τῶν Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας νὰ ἐξελιχθῇ εἰς ἐξέχοντα συγγραφέα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς παρακμῆς.

Καὶ θὰ ἔμενε τελείως ἀνεξήγητος ἡ βαρεῖα αὕτη μομφὴ τοῦ «φιλοπόνου» μὲν τούτου, ἀλλὰ «μισορθοδόξου ἀνδρός»⁴⁾, εἰάν μετὰ παντὸς δικαίου δὲν ἠθέλομεν ἀποδώσει αὐτὴν ἐπὶ τὴν καὶ ἄλλοθεν γνωστὴν ὁμολογιακὴν μισαλλοδοξίαν καὶ τὸ συκοφαντικὸν καὶ φιλοκατήγορον τοῦ Ἄλλατιου⁵⁾, χολωθέντος ἐξ ὧν κατὰ Λατίνων ἔγραψεν ὁ Ῥου-

¹⁾ Προλεγόμενα εἰς Δημήτριον τὸν Πεπανὸν σ. 31.

²⁾ Leonis Allatii, De Ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensione, libri tres, Coloniae 1648 lib. III. c. VII § V σ. 984. Πρβλ. καὶ Ἑλληνομν. 624.—N. Κατράμη μ. ἐρ. σ. 231—Π. Χιώτου μ. ἐρ. σ. 572.

³⁾ Ἀπίθανος φαίνεται ἡμῖν ἡ ὑπόθεσις τινῶν (Λ. Ζώη, Λεξικόν... Ζακύνθου σ. 965, κ.ἄ.), ὅτι ἦτο εἰδήμων τῆς Ἰταλικῆς.

⁴⁾ Γ. Ζαβίρα, Νέα Ἑλλάς, Ἀθῆναι 1872 σ. 159.

⁵⁾ Πρβλ. Ἄνδρ. Δημητρακοπούλου, Ὁρθόδοξος Ἑλλάς, ἰδίως τὸν πρόλογον, ἐνθα χαρακτηρίζει τὸν Ἄλλατιον ὡς «ἀεὶ τὴν ἀλήθειαν διαστρέφοντα».

σάνος, εἰ καὶ δὲν διεξήγαγεν οὗτος τὴν ἀπὸ τοῦ Φωτίου ἀρξαμένην καὶ κατὰ τοὺς πρὸ καὶ ἰδίως μετὰ τὴν ἐν Φλωρεντία ἐνωτικὴν σύνοδον χρόνους κορυφωθείσαν σφοδρὰν πολεμικὴν τῶν ἀνατολικῶν κατὰ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, περιορισθεὶς ὀλίγα τινὰ μόνον νὰ γράψῃ κατ' αὐτῆς, καὶ ταῦτα μετὰ γλώσσης μεμετροημένης καὶ εὐπροεποῦς καὶ ἐν ὅλῳ ἀντικειμενικῷ πνεύματι. Ἐπὶ τούτοις θὰ ἠδύνατό τις καὶ νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι ὁ Ἀλλάτιος ἠγνῶει ἴσως τὰ συγγράμματα τοῦ Ῥουσάνου, ἐφ' ὅσον ὁ ἴδιος ἰσχυρίζετο περὶ αὐτοῦ ἀνωτέρω «scribebat anno 1534». Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ Ῥουσάνος ἦτο μόλις εἰκοσιπενταετῆς τὴν ἡλικίαν καὶ τελείως ἀσημος μοναχός, μόνον περὶ ἀντιγραφὰς κωδίκων ἀσχολούμενος, ἐν ᾧ ἡ κυρίως συγγραφικὴ αὐτοῦ δρασις συμπίπτει περὶ τὰ τελευταῖα 15 ἔτη τῆς ζωῆς του, ὡς ἀνωτέρω ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον συγγράμμασιν ὑπεδηλώθη ἤδη.

Ἐν τέλει τὸ γενικὸν τῆς μετὰ χεῖρας προαγματείας πόρισμα θὰ ἠδύνατο νὰ διατυπωθῇ οὕτως: Ὁ Ῥουσάνος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἔργων του καὶ τῆς ἐποχῆς του κρινόμενος, ὑπῆρξεν εἰς ἓκ τῶν μεγαλυτέρων ἐπὶ Τουρκοκρατίας Ἑλλήνων λογίων καθόλου, εἰδικώτερον δὲ ὁ μεγαλύτερος δογματικὸ-πολεμικὸς θεολόγος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας τῆς ἀπὸ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ καὶ Γενναδίου Σχολαρίου μέχρις ἀρχομένου τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἐποχῆς. Ἡ, κατὰ τὴν περὶ αὐτοῦ ἀπόφασιν τοῦ ἓκ τῶν μεγαλυτέρων νεωτέρων Ἑλλήνων θεολόγων Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, «περὶ τὴν ἀληθῆ θεολογίαν ἀνὴρ ὑπῆρχε τέλειος, εἰς μέτρον ἀφικόμενος ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν τρανόφθογγος καὶ σπουδαιότατος, αὐτός τε γράφων ἑλληνιστὶ φιλοτίμως καὶ πολλαχοῦ τὸν ἕλληνα λόγον διδάξας μετὰ καρποφορίας, ἱκανώτατα δὲ καὶ τὰς αὐτοῦ τε τοῦ Ἀλλάτιου καὶ ἄλλων ἑτεροδόξων πλάνας κατελέγξας»¹⁾. Ἐντεῦθεν καὶ ὁ σύγχρονος αὐτῷ ἐπίσης διακεκριμένος θεολόγος καὶ μέγας ῥήτωρ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Μανουὴλ Γαλησιώτης ἐπιστέλλων αὐτῷ γράφει ἐκ μέρους καὶ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, «δόξαν καὶ εὐχαριστίαν τῷ μόνῳ Θεῷ ἀνεπέμψαμεν, τῷ εἰς τὸν παρόντα αἰῶνα ὥπερ τι κρίνον σε ἀειθαλὲς ἀναδείξαντι, ὀρθοδοξίας ὁσμὴν ἀπονέμοντα τοῖς σοὶ πλησιάζουσιν».

ὡς «παπικὸν παράσιτον», «γνωστότερον διὰ τε τὰς κατὰ προαίρεσιν ψευδολογίας του καὶ διὰ τὰς πολλὰς κατὰ τῆς Ὀρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ὑβρεῖς του» ὁμοίως ὁ Ζαβίρας «ὡς Ῥώμης παράσιτον» (ἐνθ' ἀν. σ. 145). Ὁ δὲ Α. Μουστοξύδης ἀποφαίνεται περὶ αὐτοῦ, ὅτι «δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὑφ' ἡμῶν ὡς ἀνὴρ ἔχων τὸν γαλήνιον ἐκείνον καὶ ἀμερόληπτον νοῦν, οὔτινος ἀνευ οὐδὲς κριτῆς δίκαιος». (Ἑλληνομν. σ. 624—625). Πρὸβλ. καὶ Κ. Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων «ἀλλὰ καὶ ταῦτα γέγραφεν ὁ Ἀλλάτιος, ὡς Ἀλλάτιος, ἀντίστροφα πάντα βλέπων καὶ ληρῶν, ὁσάκις ὀρθοδόξου Γραικοῦ μνημονεύει!» (Περὶ τῶν Ὁ. Ἐρμηνευτῶν τ. IV. Ἀθῆναι 1849 σ. 797), ἐπίσης Κ. Σάθα, ἐνθ. ἀν. σ. 268, Χρ. Παπαδαπούλου ἐνθ' ἀν. 228 ἔ. καὶ Legrand, Bibliographie Hellénique III σ. 435 ἔ.

¹⁾ Ἐνθ' ἀν. σ. 797.

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ
—
ΤΑ ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ & ΑΛΛΑ
ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ Π. ΡΟΥΣΑΝΟΥ
ΝΥΝ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΙΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΧΩΜΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΛΟΓΟΙ ΔΟΓΜΑΤΙΚΟΙ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

f 211r

“Ὅτι ἔστι Θεός, καὶ ὅτι εἷς ἔστι καὶ εὐ πολλοί· καὶ ὅτι Λόγον καὶ Πνεῦμα ἔχει αὐτῷ ὁμοούσια καὶ ἐξ αὐτοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχοντα· καὶ περὶ φύσεως καὶ προσώπων.

Ἐπειδήπερ πολλοὶ τῶν θείων Πατέρων θείῳ Πνεύματι καὶ ζήλῳ κινούμενοι περὶ Θεοῦ ὡς δεῖ ἔδογματίσαν καὶ οἱ μὲν ἐν διαλέξεσιν ἀρχούτως τοὺς αἰρεσιώτας κατήσχυναν, οἱ δὲ τοῖς αὐτῶν ἐγγράφοις λόγοις τὴν κακόνοιαν αὐτῶν ἐστηλίτευσαν· οὐ μὴν δὲ καθόλου περὶ πάσης αἰρέσεως διέλαβον, ἀλλὰ περὶ τινῶν κατ’ ἐπεκτάδην τὴν τῶν λόγων συνθήκην ποιησάμενοι, εἰ δὲ καὶ τινες τούτων τῇ συντομίᾳ χρησάμενοι περὶ πάσης διέλαβον, ἀλλ’ οὐ δῆτα καὶ περὶ τῶν μετὰ ταῦτα ἐπιφυσισῶν· ἄλλως τε καὶ διαφόροις κεφαλαίοις τὴν ἅπασαν πραγματείαν συνταξάμενοι, δύσληπτα τοῖς ἔτι ἀτελεστέροις || καταλελοίπασιν, ὅθεν οὐδὲ οἷόν τε ἔστιν ἐπὶ κοινοῦ ἐκφωνηθῆναι, ἀλλ’ ἢ μόνον τοῖς κατ’ ἰδίαν βουλομένοις τούτοις διέρχεσθαι· τούτου χάριν αὐτὸς τὸ περιφρονημένον ἐν πᾶσι περὶ τούτων ὁρῶν, καὶ τὴν ἀμέλειαν τῶν ποιμένων πληθυνομένην, αὐτὰς δὲ τὰς αἰρέσεις κομιδῇ ἀύξανομένας καὶ χώραν ὀσημέραι λαμβανούσας, οἴμοι! κρίμασιν οἷς οἶδε Θεός, πειρωμαί τι νεανικώτερον ἐπιχειρήσασθαι, σύνταγμά φημι κοινωφελές καὶ ἐν βραχέσι ῥήμασι πολλὰ συμπεριλαμβάνον τὰ εἰς εὐσέβειαν συντείνοντα. Ἀλλά μοι ἔλεως εἶη Κύριος, ἀλλὰ δὴ καὶ συνεργὸς ἐν πᾶσι καὶ ἀντιλήπτωρ· μηδὲ ἀκουσαίμην ὁ ἄθλιος, «ἵνα τί σὺ ἐκδιηγῆ τὰ δικαιώματά μου καὶ ἀναλαμβάν-

1) Κώδ. Βερ. 214 (Phil. 1617) f. 211r - 230v καὶ Nav. 125 f. 21r - 33r
24) Ψαλ. 49, 16.

4) καὶ ὅτι Λόγον ἔχει καὶ Πνεῦμα αὐτῷ ὁμοούσια | N. 21) κοινωφελές | BN
23) ἀλλὰ δὴ | λείπει N

νεις τὴν διαθήκην μου διὰ στόματός σου ; σὺ δὲ ἐμίσησας παιδείαν»
 καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰ γὰρ οἱ τοῦ λόγου ὄντως θεῖοι ὑποφῆται καὶ ὑπηρέται
 γενόμενοι καὶ ἄκρως θείας καὶ ἀνθρωπίνης σοφίας ἐν μεθέξει γενό-
 ¶ 212r μνοι πρὸς ταῦτα ἀπαγορεύουσι, πῶς ἐγὼ ὁ ἐμπαθὴς ἢ καὶ πάσης ἀμαρ-
 ρτίας ἀνάπλεως, καὶ μηδ' αὐτῆς τῆς ἐγκυκλίου ἐν ἔξει ἢ καὶ πείρα γενό-
 μενος οὐ ναρκήσαιμι πρὸς τὴν τοιαύτην ὑπὲρ ἐμὴν δύναμιν ἐπιχείρη-
 σιν ; Ταύτη τοι καὶ ἀπορία συνεχόμενος πάντοθεν καὶ ἀμριγνώμων δὴ
 καὶ ὡσπερ ἀμφιτάλαντος γενόμενος, τῷ μὲν πόθῳ τοῦ τοιούτου ἐγχει-
 ρήματος εἰσπλεγόμενος, τῷ δὲ ἀναβαλλόμενος διὰ τὸ καταγινώσκειν
 10 ἐμαυτοῦ ἕνεκα τῆς ἐμῆς ἀχρηκίας, δεῖν ᾤθηκα τὸ πᾶν τῷ Θεῷ ἐπι-
 τρέψασθαι καὶ τὸ δοκοῦν αὐτῷ γενηθεῖν. Ὁ γὰρ καὶ τοῖς ἀλόγοις ποτὲ
 λόγον δούς παραδόξως καὶ ἡμῖν, εἰ βούλεται καὶ ἀρεστὸν αὐτῷ, χορη-
 γήσει περὶ τε αὐτοῦ καὶ τοῦ Λόγου αὐτοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος μέλλουσι
 φιλοσοφεῖν. Τοῦ λόγου δὲ τὴν καταβολὴν ἐξ αὐτῆς ἀποφάνσεως ποιή-
 15 σομαι, ὅτι ἔστι Θεός καὶ ὅτι εἷς ἔστι καὶ οὐ πολλοί, ἐν τρισὶ προσώποις
 νοούμενος, εἴτα καὶ περὶ τῆς θείας δημιουργίας, τοῦ τε παλαιοῦ νόμου
 καὶ τῆς χάριτος καὶ καθ' ἐξῆς τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου μετὰ σαρκὸς ἀπίσης
 οἰκονομίας διαλήψομαι, ἵν' ἢ τοῖς βουλομένοις τύπος διδαχῆς καὶ κανῶν
 ¶ 212v εὐθύτατος, ἐννοιῶν τε κακῶν ἢ ἀποβολὴ καὶ στήριγμα τῆς ὑγιαινού-
 20 σης πίστεως καὶ ὁδὸς πάσης ἀρετῆς εὐθεία καὶ σύντομος. Ἐρῶ δὲ
 ἀπ' ἐμαυτοῦ μὲν οὐδέν, ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν ἁγίων Πατέρων καὶ τῆς
 θεοπνεύστου Γραφῆς τὴν ἀφορμὴν, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν ἐσχηκώς. Ἀλλά
 μοι ὑποσχομένῳ σύντομον ποιῆσαι τὴν διήγησιν, μέλλοντι δὲ ἐν τισιν
 ἴσως μηκῦναι τὸν λόγον, ὑμῖν μὲν δοκοῦσιν οὐδαμινοῖς καὶ ἀχρήστοις,
 25 οὐ μικρὰν δὲ λαβὴν διδόντα τοῖς αἰρετικοῖς, μᾶλλον δὲ τῷ πατρὶ αὐτῶν
 Σατανᾶ ἀπατᾶν καὶ ἀπάγειν τοὺς ἀπλουστέρους τῆς εὐθείας ὁδοῦ, μὴ
 μέμψησθε. Εἰ δὲ καὶ τινες τῶν αἰρέσεων, ὡς δοκοῦσιν ἀπερρῶσαν,
 ἀλλ' ἴσως περίεστι τούτων τί λείψανον. Οἴδατε δὲ ὅσην ὁ Σατανᾶς καὶ
 διὰ μικροῦ σπινθῆρος πολλάκις ἐξάπτεται πῆν πυρκαϊάν. Εἰ γὰρ τὰς
 30 μὴ οὔσας αἰρέσεις ἐξεῦρεν ὁ κακομήχανος, πολλῶ μᾶλλον διὰ τῶν ἔτι
 περιουσῶν ἰσχύει ὁ δόλιος. Ἀλλ' οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς δυνήσεται, τοῖς
 θείοις λογίοις ἐπομένοις καὶ τούτοις πεφραγμένοις καὶ τῇ πρὸς θεὸν
 ¶ 213r καὶ ἀλλήλους ἀγάπῃ συνδεδεμένοις ἢ προσβαλῶν. Ἦδη δὲ μέλλοντες
 θεολογεῖν, πᾶσαν προσβολὴν διαβολικὴν περιαιρόμενοι, σκεπτέον εἰ
 35 ἔστι Θεός καὶ οὕτω τὰ ἐξῆς λεκτέον, ὡς ἐπηγγειλάμεθα.

Ἐπικουρείων. Ὅτι μὲν οὖν ἔστι Θεός, ὁ τῶν κτισμάτων ποιητῆς καὶ προνοητῆς.

*) σχόλιον ἐν τῇ φρ. Β : τοὺς ἐκ κλήσεως διδασκάλους φημί | λείπει Ν
 **) Ἐν τῇ φρ. : κατὰ Ἐπικουρείων.